

ENGELLİLER İLE SOSYAL İLİŞKİLER¹

GİRİŞ

"Engelli" kavramı; zihin, ruh, beden ve uzuvlarda bulunan bir ârıza ve hastalık sebebiyle hayatını sürdürmede, işlerini görmede ve topluma uyum sağlamada sıkıntısı bulunan kimseleri ifade eder. Engelliler "özürlü" kavramı ile de ifade edilmektedir. Özürlüler hakkında hazırlanan kanunda "engelli" şöyle tanımlanmaktadır:

“Doğuştan veya sonradan, herhangi bir hastalık veya kaza sonucu, bedensel, zihinsel, ruhsal, sosyal, duyuşsal ve duygusal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan bireydir” (Madde 3/a).

Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın Devlet İstatistik Enstitüsü ile birlikte yaptığı ve 02/12/2003 tarihinde açıkladığı araştırma sonucuna göre ülkemizde 8 milyon beş yüz bin engelli vardır. Bu, ülkemiz insanının en azından yarısını doğrudan ilgilendiriyor demektir. İnsan ya engelli, ya engelli yakını ya da engelli adaydır. Nice insanlar sağlıklı iken bir trafik kazası veya bir iş kazası veya bir kalp krizi veya bulaşıcı bir hastalık sonucu sağlıklı, felçli, kötürüm, ortopedik veya görme özürlü olabilmektedir.

SOSYAL İLİŞKİLER

İslam, sosyal ilişkilere büyük önem veren bir dindir. Bu konuda sağlıklı ve engelli diye bir ayırım yapmaz. Ancak yardıma, ilgiye ve bakıma muhtaç insanlarla daha çok ilgilenmeyi teşvik eder. Peygamberimiz (a.s.) görme engellilere karşı kötü davrananları, mesela, onların yoluna engel olanları kınamıştır.²

Hz. Hatice Peygamberimizi “güçsüzü yüklenen” (تَحْمِيلُ الْكَلِّ) kimse olarak tanıtmıştır. “el-Kell” kavramı; kendi işini kendisi yapamayan, zayıf ve güçsüz olması hasebiyle insanlara muhtaç olan aciz kimse diye tarif edilmektedir.³ Bu kavram, her türlü engelliliği içine alır. Bu; Hz. Peygamber'in daha peygamberlik öncesinde zayıf, güçsüz ve acizlere arka çıktığının, onların sıkıntılarını ve ihtiyaçlarını giderme çabası içinde olduğunun beyanıdır.

Özellikle engelli ve hasta insanlarla ilişkilerde şu hususlara dikkat etmek gerekir:

1. Engellilere İtibar ve İltifat Etmek

Engelli ve hasta insanlara itibar ve iltifat etmek, onlara değer vermek, söz ve davranışla onları onura etmek, onların morallerinin iyileşmesine katkı sağlayacaktır. Peygamberimizin hayatında buna özen gösterdiğini görmekteyiz. Bedir savaşına katılmış görme özürlü Medineli bir sahabî İbân b. Mâlik, yağmur yağdığı ve gece karanlıkta camiye gitmekte güçlük çeker, Hz. Peygambere gider ve ona;

يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّهَا تَكُونُ الظُّلْمَةُ وَالسَّيْلُ وَأَنَا رَجُلٌ ضَرِيرٌ الْبَصَرِ فَصَلِّ يَا رَسُولَ اللَّهِ فِي بَيْتِي مَكَانًا أَتَّخِذُهُ مُصَلًّى

“Ey Allah'ın Resûlü! Ben görme özürlü biriyim, karanlık ve sel oluyor (camiye gidemiyorum). Evimde namaz kılsan da ben orayı namazgâh edinsem?” diye ricada bulunur. Hz. Peygamber de

¹ Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ, Din İşleri Yüksek Kurulu Üyesi.

² Ahmed, I, 217, 309.

³ Tecrid, I, 12.

Itban'ın evine gider ve ona,

أَيْنَ تُحِبُّ أَنْ أُصَلِّيَ فَأَنْشَارَ إِلَى مَكَانٍ مِنَ الْبَيْتِ فَصَلَّى فِيهِ رَسُولُ اللَّهِ

"Nerede namaz kılmamı istersin" der. Itbân, Hz. Peygambere evinde namaz kılmasını istediği yeri gösterir. Hz. Peygamber de orada namaz kılar.⁴ Itbân, Peygamberimiz ve arkadaşlarına yemek ikram eder.⁵

Bir âmânın davetine icabet edip evine gitmesi, gösterdiği yerde namaz kılması, ikram edilen yemeği yemesi, Hz. Peygamberin tevazuunu ve engellilere olan sıcak ilgisini göstermektedir.

2. Engellileri Ziyaret Etmek

Özellikle hastaları ziyaret etmek, onların günülerini alacak, iyileşmelerine katkı sağlayacaktır. Hasta ziyareti dînî ve ahlâkî bir görevdir. Peygamberimiz (s.a.s.),

أَطْعِمُوا الْجَائِعَ وَعُودُوا الْمَرِيضَ

"Açları doyurun, hastaları ziyaret edin" buyurarak⁶ muhtaç, engelli, özürlü ve hastalarla ilgilenilmesini istemektedir.

Peygamberimizin (s.a.s.) bildirdiğine göre yüce Allah kıyamet günü şöyle der:

-Ey Âdemoğlu! Ben hastalandım, beni ziyaret etmedin. İnsan cevap verir:

-Ey Rabbim! Sen âlemlerin Rabbisin. Ben seni nasıl ziyaret edecektim? Yüce Allah cevap verir:

- Hani filan kulum hastalandı da onu ziyaret etmedin ya. Eğer onu ziyaret etseydin beni onun yanında bulurdun.

- Ey Âdemoğlu! Ben senden yemek istedim de beni doyumadın. İnsan cevap verir;

-Ey Rabbim! Sen âlemlerin Rabbisin. Ben seni nasıl doyuracaktım? Allah cevap verir:

- Hani filan kulum senden kendisini doyurmanı istedi de onu doyumamıştın ya. Eğer onu doyursaydın beni onun yanında bulacaktın.

- Ey Âdemoğlu! Ben senden bana su ikram etmeni istedim de benim susuzluğumu gidermemiştin. İnsan cevap verir:

-Ey Rabb'im! Sen âlemlerin Rabbisin. Ben sana nasıl ikram edebilirdim? Allah cevap verir:

- Hani filan kulum senden su istemişti de ona su vermemiştin. Eğer onun susuzluğunu giderseydin beni onun yanında bulacaktın."⁷

Hastayı ziyaret etmek, mümine karşı yerine getirilmesi gereken haklardan biridir.⁸

3. Yardımcı Olmak

Dinimiz, engelli ve hastalarla ilgilenmeyi ve onlara yardımı teşvik etmekte ve bunu sevap bir davranış olarak nitelirmektedir. Görme engelli bir kimseye yol göstermek, sağır ve dilsiz ile ilgilenmek⁹ ve aracına binmeye çalışan bir engelliye yardımcı olmak bir sadakadır.¹⁰

⁴ Buhârî, Ezan, 40.

⁵ Buhârî, Teheccüd, 36.

⁶ Buhârî, Merdâ, 4.

⁷ Müslim, Birr, 43.

⁸ Müslim, Selam, 5.

Peygamberimizin ashabı dinimizin bu tavsiyesini yerine getirmiştir. Mesela **Abdurrahman İbn Ka'b** (r.a), babası gözlerini kaybedince, ona rehberlik yapmış ve Cuma günü olunca da namaza götürmüştür.¹¹

Zayıfların, düşkünlerin, fakir ve yoksulların gerçek dostu ve hâmisî olan Peygamberimiz (a.s.), engellilere yapılacak her türlü yardım ve desteğin bir sadaka olduğunu bildirmiştir.

Bir gün Peygamberimiz “her gün” için sadaka verilmesi gereğinden söz eder. Sahabeden Ebu Zer, her gün için sadaka verecek imkânlarının olmadığını söyler. Bunun üzerine Peygamberimiz (a.s.):

قَالَ لِأَنَّ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ التَّكْوِينُ وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرُ اللَّهُ وَتَأْمُرُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ وَتَعْرِضُ الشُّوْكَةَ عَنْ طَرِيقِ النَّاسِ وَالْعِظْمِ وَالْحَجَرِ وَتَهْدِي الْعَمَى وَتَسْمِعُ الْأَصَمَّ وَالْأَبْكَمَ حَتَّى يَفْقَهُ وَتَدُلُّ الْمُسْتَدِلَّ عَلَى حَاجَةٍ لَهُ قَدْ عَلِمَتْ مَكَانَهَا وَتَسْعَى بِشِدَّةٍ سَافِيكَ إِلَى اللَّهْفَانِ الْمُسْتَعْيِبِ وَتَرْفَعُ بِشِدَّةٍ ذِرَاعِيكَ مَعَ الضَّعِيفِ كُلِّ ذَالِكَ مِنْ أَبْوَابِ الصَّدَقَةِ مِنْكَ عَلَى نَفْسِكَ

“Sadakanın birçok çeşidi vardır:

- Allah’ü ekber (*Allah en büyüktür*),
- Sübhânellah (*Allah’ı noksan sıfatlardan tenzih ederim*),
- Lâ ilâhe illallah (*Allah’tan başka ilah yoktur*) estağfirullah (*Allah’tan bağışlanma dilerim*) demek,
- İyiliği emretmen, kötülüğü men etmen,
- İnsanların yolundan diken, taş ve kemik (gibi zarar veren şeyleri) kaldırman,
- Görme özürlülere rehberlik etmen,
- Sağır ve dilsizlere anlayacakları bir şekilde anlatman,
- İhtiyacı olanın hacetini tedarik etmesi için bildiğin yere delalet etmen,
- Derman arayan dertliye yardım için koşuşturman,
- Koluna girip güçsüze yardım etmen,
- Konuşmakta güçlük çekenin meramını ifade edivermen,
- Bütün bunlar kendin için (*yaptığın*) sadaka çeşitlerindedir...” buyurmuştur.¹²

Engellilere yapılacak bu tür yardımların sadaka olduğunu, diğer bir ifade ile Allah’a olan sadakatin bir ifadesi olduğunu belirten Peygamberimiz (a.s.), herhangi bir görme özürlüyü yoldan saptıranları, onu kasten yanlış yola yönlendirme sadakatsizliğini gösterenleri de lanetliler arasında saymıştır.¹³

İnsanlara yardım edene Allah yardım eder.

مَنْ كَانَ فِي حَاجَةٍ أَحِبِّهِ كَانَ اللَّهُ فِي حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرْبَاتِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"Kim mümin bir kardeşinin ihtiyacını karşılar, Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim müslümanın bir sıkıntısını giderirse Allah da onun kıyamet günü sıkıntılarında bir sıkıntısını

⁹ Ahmed, V, 168-169.

¹⁰ Ahmed, II, 350.

¹¹ İbn Mâce, İkâme, 78.

¹² Ahmed, V, 168-169, 154.

¹³ Ahmed, I. 217, 309, 317.

giderir."¹⁴

الْمُسْلِمُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ إِنْ إِشْتَكَى عَيْنَهُ إِشْتَكَى كُلَّهُ وَإِنْ إِشْتَكَى رَأْسَهُ إِشْتَكَى كُلَّهُ

“Müminler bir tek insan gibidir. Eğer insanın gözünde bir şikâyeti olursa, bütün vücudu bundan etkilenir. Eğer başında bir ağrısı olursa yine bundan bütün bedeni etkilenir, (*müminler de böyle olmalıdır.*)”¹⁵

4. Aşağılayıcı ve Kırıcı Söz söylememek

Engelli ve hastalar, çok duyarlıdırlar. En küçük aşağılayıcı ve kırıcı bir söz onları derinden yaralar. Özellikle hitaplarda kırıcı ve aşağılayıcı ifadelerden kaçınmak İslâmî bir görevdir.

Kel Ali, kör Hasan, topal Yakup gibi isimlendirme ve hitaplar asla doğru değildir. Peygamberimiz (a.s.),

حُبُّكَ الشَّبَبِيُّ يُعْمَى وَيَصُمُّ

“Bir şeyi (aşırı) sevmen, kör ve sağır eder!” hadisinde¹⁶ olduğu gibi mecâzî anlamda “kör, sağır ve dilsiz” kelimelerini kullanmış ancak hiçbir engelliyi bu kelimelerle nitelememiştir. Aksine insanların fiziksel nitelikleriyle aşağılanmasına karşı çıkmıştır. Annesini dile dolayarak bir köleyi ayıplayan Ebû Zer’e,

يَا أَبَا ذَرٍّ أَعَيَّرْتَهُ بِأُمَّهِ إِنَّكَ إِمْرٌ وَفِيكَ جَاهِلِيَّةٌ

“Ya Ebû Zer! Onu annesiyle mi ayıplıyorsun. Sende hâlâ câhiliyye (*tavrı*) var! Sen câhiliyye (*düşüncesi taşıyan*) bir kimsesin”¹⁷ diyerek bu tavrın doğru olmadığını ifade etmiştir.

Hiz. Aişe anlatıyor:

فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ صَفِيَّةَ امْرَأَةً وَقَالَتْ بِيَدِهَا هَكَذَا كَأَنَّهَا تَعْنِي فَصِيرَةٌ

“Bir defa ey Allah'ın Elçisi! Dedim. Safiye (şu kadirlik) bir kadındır. Aişe onun kısa boylu olduğunu kastederek eliyle işaret etti. Bunun üzerine Hiz. Peygamber,

فَقَالَ مَرَجَتْ بِكَلِمَةٍ لَوْ مَرَجْتَ بِهَا مَاءَ الْبَحْرِ لَمَرَجَ

“Sen (*amellerini*) öyle bir sözle karıştırdın ki onu denizin suyuna karıştırmış olsaydın (denizin suyu) karışırdı (şekli değiştirirdi)” buyurmuştur.¹⁸

Bu rivayetler, herhangi bir engellinin tahkir edilmesinin veya sakatlığıyla hitap edilmesinin, sağlıklı kimselerin bile boyu, rengi veya konuşması sebebiyle ayıplanmasının doğru olmadığını ifade etmektedir. Peygamberimiz bu tür tavırlara müdahale etmiş ve

لَا تَظْهَرِ الشَّمَاتَةَ لِأَخِيكَ فَيَرْحَمَهُ اللَّهُ وَيَبْتَلِيكَ

"Kardeşinin derdine sevinip gülme, sonra Allah ona merhamet eder seni o derde müptela kılar"

¹⁴ Buhârî, Mezâlim, 3.

¹⁵ Müslim, Birr, 67.

¹⁶ Ahmed, V. 194, VI. 450.

¹⁷ Buhârî, İman 22.

¹⁸ Tirmizî, Kıyâme, 51.

buyurmuştur.¹⁹

5. Dini ve Mesleki Eğitim Vermek

Özellikle görme, işitme, konuşma ve zihinsel özürülülerin eğitilmesi, bir meslek sahibi yapılması, dîni bilgilerin verilmesi ve eğitilmesi, aynı şekilde özürülü ve hasta yakınlarının da eğitilmesi çok önemlidir.

Ailelerin; çocukların sakat doğmaması, doğan çocukların sağlıklı olarak büyütülmesi ve çocukların sonradan sakat olmaması için bilinçli hareket etmeleri; bu amaçla akraba evliliğinden kaçınmaları, özellikle hamilelik döneminde sigara ve alkol kullanmaktan sakınmaları gerekir.

Özür ve rahatsızlık ne kadar erken tespit edilir ve tedaviye başlanırsa sonuç daha iyi alınır. Bu konuda ailelerin bilinçlendirilmesi gerekir. Rehabilitasyonunun başarısı, ebeveynlerin terapi becerilerinin geliştirilmesine bağlıdır.

Bireyi tehdit eden özre engel olmak, var olan özürlü ortadan kaldırmak veya bir ölçüde azaltmak, özürlü artmasını önlemek veya özürlü sebebi ne olursa olsun, sonuçlarını hafifletmek aile ve devletin görevidir. Bu konuda ailelerin bilinçlendirilmesi gerekir. Çünkü engellilerin toplum içerisinde eğilim ve yeteneklerine uygun bir yer sağlamada bilinçli ve eğitilmiş ailelerin önemi çok büyüktür.

Her türlü tedbire rağmen çocuk sakat doğdu veya sonradan sakat oldu ise aşırı üzüntüye kapılıp feryat etmemek gerekir. Anne baba çarelere başvurur, bakım ve tedaviye çalışır, sabreder, gerekirse bu konuda ilgili dernek ve kuruluşlardan psikolojik yardım ve eğitim desteği alır

Sakat ve özürülü çocukları toplamdaki saklamak, onlardan utanmak ve eziklik hissetmek doğru bir davranış değildir. Kul, Allah'tan gelene razı olmalıdır. Dünyanın bir imtihan olduğunu, imtihanı başaranların ilâhî mükâfata ereceklerini ve bakıma muhtaç kimselere bakmanın Allah'a kulluk ve büyük sevap olduğunu düşünmelidir. Allah mümin kulunu belki bu sayede cennetine koyacaktır.

Devlete, kamu kurum ve kuruluşlarına ve sivil toplum örgütlerine özürülü çocukların ve ailelerinin eğitimi ve rehabilitasyonu konusunda büyük görevler düşmektedir. Bu konuda hizmet veren dernek ve vakıfların desteklenmesi insanî, dînî ve sosyal bir görevdir.

6. İş İmkânı Sağlamak

Özellikle işveren durumunda olanların ve devletin engelli ve özürülülere iş imkânı sağlaması gerekir ki bu kimseler başkalarına yük olmasınlar, kendi ayakları üzerinde durabilsinler. Peygamberimiz (a.s.),

مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلَوْرَثْتَهُ وَمَنْ تَرَكَ كَلًّا فَلْيَالِنَا

“Kim ölür de mal bırakırsa, malı veresesinidir. Kim bakıma muhtaç kimseler bırakırsa onun sorumluluğu bana aittir”²⁰ sözüyle toplumu yönetenlerin; hasta, zayıf, engelli, yetim ve benzeri bakıma muhtaç kimseleri koruyup gözetmesi gerektiğine işaret etmiş ve engellilere yeteneklerine göre kamu alanında görev vermiş, onları topluma kazandırmaya çalışmıştır. Engellileri başkalarına el açan bir dilenci ve toplumun üretken olmayan bir kesimi olarak görmemiştir. Aksine çeşitli hizmetlerde kendilerinden yararlanma cihetine gitmiştir. Örneğin, ortopedik özürülü (topal) **Muâz b. Cebel**'i Yemen'e vali olarak göndermiş, çeşitli vesilelerle Medine dışına çıktığında yerine vekâlet etmek üzere 13 defa görme özürülü **Abdullah İbn Ümmi Mektûm**'u vekil bırakmıştır. Vekâleti sırasında

¹⁹ Tirmizî, Kıyâme, 54.

²⁰ Buhârî, Ferâiz 25.

camide namazları da o kıldırmıştır. Ayrıca hem Mekke’de hem de Medine’de Hz. Peygamber’in uzun yıllar müezzinliğini yapmıştır.²¹

Sahabeden görme özürlü **İtbân b. Mâlik** kendi kabilesine imamlık yapmıştır.

Peygamberimiz (a.s); bu uygulamalarıyla, engellilerin yeteneklerine uygun alanlarda istihdam edilerek onların üretici bireyler olmalarını, onları topluma kazandırmayı, kişiliklerini geliştirmelerini amaçladığını ve gelecek nesillere yol göstericilik yaptığını söyleyebiliriz.

Engelli çocuğu bulunan ailelerin psikolojik ve sosyal açıdan desteklenmesi, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan engellilerin sosyal güvence altına alınması gerekir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Engelli veya sağlıklı her insan, Allah'ın yeryüzünde en kıymetli ve en değerli varlığıdır:

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

“Biz gerçekten insanı en güzel biçimde yarattık”²²

وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَالْيَهُ الْمَصِيرُ

“Allah size şekil verdi ve şeklinizi en güzel yaptı”²³ ve

ثُمَّ سَوَّيْتَهُ وَنَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

“Sonra insanı şekillendirip ona ruhundan üfledi. Sizin için işitme, görme ve idrak organları yarattı. Ne kadar az şükrediyorsunuz”²⁴ anlamındaki ayetler, Allah'ın insanları en güzel ve en mükemmel biçimde yarattığını ifade etmektedir

Yüce Allah, insanları servetleri, ırkları, renkleri, cinsiyetleri, dilleri, nesepleri, fizyolojik yapıları, engelli veya sağlıklı oluşları açısından değerlendirmez. Onları iman, salih amel, güzel ahlâk, ibadet ve itaatleri veya inkâr, şirk, nifak, isyan ve kötü davranışları, takva veya zulüm sahibi olup olmamaları açısından değerlendirir.

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ

Allah katında en üstün olanınız en muttakî olanınızdır”²⁵ anlamındaki âyet ile

إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَى صُورِكُمْ وَأَمْوَالِكُمْ وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَى قُلُوبِكُمْ وَأَعْمَالِكُمْ

"Allah sizin sûretlerinize ve servetlerinize bakmaz. Fakat kalplerinize (îman veya inkâr halinize) ve amellerinize bakar”²⁶ anlamındaki hadis, bu gerçeği ifade etmektedir.

²¹ İbnü'l-Esîr, *Usdu'l-Gâbe*, IV. 264; Nesâî, *es-Sünenü'l-Kebîr*, V. 181, No: 8605.

²² Tin, 95/4.

²³ Teğâbün, 64/3.

²⁴ Secde, 32/9.

²⁵ Hucûrât, 49/13.

²⁶ Müslim, Birr, 32.